

Genkendelsens glæde

Poul Duedahl

Fortiden kan virke fremmedartet og svær at forstå, men det hjælper, når den gøres levende, og vi kan spejle vores egne liv i dens genstande. Professor i historie ved Aalborg Universitet Poul Duedahl fortæller om sin fascination af historie, museer og især Den Gamle By, hvor det globale spiller en stor rolle i det lokale, og hvor fortiden ikke kun er fortid.

Glæden ved et gensyn efter lang tids adskillelse opstår, fordi vi mennesker er sociale væsener med et dybtliggende behov for at høre til. Sådan er det også i mødet med vores egen fortid. Gensynet genopretter momentant følelsen af nærvær, tryghed og stabilitet – og bekræfter og forklarer, hvem vi er.

”Det første indtryk af det jyske købstadmuseum, Den Gamle By, i Aarhus ... er det ejendommelige, at dristigheden næsten er ved at gå over gevind”, hedder det i en præcis 100 år gammel anmeldelse i *Aarhus Stiftstidende*. Personen bag det ildevarslende førstehåndsideindtryk var ingen ringere end den 32-årige avantgardedigter Emil Bønnelycke. Og han var ellers ikke let at skræmme. Det var ham, der nogle år forinden markerede afslutningen af Første Verdenskrig og – bogstavelig talt – skød de brølende 1920’ere i gang med en tromlerevolver under en digtoplæsning i Politikens Hus i København, og som hyldede alt ved livet i den moderne storby. Nu befandt han sig i landets splinternye museum for bylivets historie og forventede, at tiden stod stille – for med forbløffelse at konstatere, at fortiden også løbende bliver moderniseret.

”Så fanatisk er skønhedslængslen i aarhusianerne og så heftig er troen på det gamles livskraft, at man forlanger af nogle karakteristiske, gamle danske købstadshuse, at de skal fremtræde i deres fulde, arkitektoniske kraft”, fortsatte han. ”Man ikke alene fornyer dem fra grunden, med nyt bjælkeværk, hvor det gamle svigter, nye skorstene og en gennemgribende restaurering af de gamle tagkonstruktioner, men man ønsker, at den ydre ærværdighed fremtræder næsten som

en glans af noget friskt og fyrigt, ja ungdommeligt, et slående bevis for, at hvad jydten gør, det gør han til bunds”.

Emil Bønnelycke vandrede rundt i gaderne og måtte hurtigt overgive sig. For her fik det gamle faktisk nyt liv. Han beundrede især interiørerne med genstande fra ”vore bedsteforældres stuer”, hvor gæsterne fik fortiden ”lyslevende tilbage”. Det var det, der var det nye ved Den Gamle By, og som gjorde den helt anderledes end de museer, hvor genstandene blev holdt fanget på behørig afstand af langfingrede gæster bag montrere i glas og mahogni. Målet for stifteren, lærer Peter Holm, var nemlig at gøre indholdet tilgængeligt og relevant for den brede befolkning.

Først årtier senere – i 1955 – dukkede begrebet levendegørelse op. Det skete i en omtale af en ny praksis på frilandsmuseet på Hjerl Hede mellem Skive og Holstebro. Med tiden fik Den Gamle By også aktører, iført fortidens klædedragter, som vidste, hvordan man håndterer forhammer og blæsebælg, bødkerøkse og tøndebånd, vægtlodder og honningkager. Deres tilstedeværelse understøttede oplevelsen af ikke at være omgivet af sjældne kuriositeter og danefæ, men at være tidsrejsende i en sprællevende by. De bragte historien til live og gjorde det lettere at forstå, hvordan samfundet og vi selv forandrer os over tid.

For Emil Bønnelycke var den nære fortid bedsteforældrenes livsverden. I Den Gamle By inkluderer den i dag også vores egen. Det smitter af på publikumsinteressen. Her er det et stykke af Danmarks første gågade – et fænomen, som stadig kendes fra bybilledet – der er kommet på museum.

Om at genopfinde sig selv

”Fortiden er et fremmed land, de gør tingene anderledes der”, lyder en – blandt historikere – berømt betragtning af den engelske forfatter L.P. Hartley. Sagen er nemlig den, at fortiden ligger bag os, og jo længere frem i tid vi bevæger os, des mere eksotisk, fremmedartet og uforståelig forekommer det, vi lod tilbage. Det skyldes menneskets evindelige uro og virketrang og den konstante udskiftning af gamle genstande med nye.

Da jeg første gang satte mine ben i Den Gamle By, omkring 1983, fremstod den som et hyggeligt, men også lettere bedaget sted, hvor det engang genkendelige var blevet fremmedartet. Emil Bønnelycke og hans bedsteforældre var for længst døde og borte, og i mellemtiden havde medarbejderne anskaffet forede møbler til de dunkle og overlæssede klunketidsinteriører, der nu udgjorde den tidsmæssige grænse for ”gamle dage”.

Men interiørerne havde stort set ingen besøgende længere, og personligt husker jeg bedst den gennemtrængende lugt af formaldehyd fra museets evindelige kamp mod forrådnelse, insektangreb og skimmelsvamp. Det var det eksotiske og det ildelugtende, der stod tilbage. Netop det år kiggede blot 136.000 personer forbi. I dag er besøgstallet vokset til det firdobbelte, og det gør ifølge Danmarks Statistik museet til et af landets mest besøgte, kun overgået af Louisiana Museum of Modern Art og de kongelige repræsentationslokaler på Christiansborg Slot. Selv hvis man frasorterer de udenlandske turister, som pligtskyldigt besøger de lokale attraktioner, og tvangsindlagte børn, kommer langt hovedparten af fri vilje. Den bedste forklaring er, at det i de seneste årtier er lykkedes driftige folk og gavmilde fonde at genopfinde museet og gøre genkendelsens glæde til det centrale led i oplevelsen.

Jeg husker selv, hvilken opsigts det vakte, da Tidens Samling i 1992 åbnede dørene i Brandts Klædefabrik i Odense for at levedegøre dagligdagen og boligindretningen i de forudgående 100 år. Det opsigtsvækkende bestod i, at de besøgende blev opfordret til at sidde i møblerne og røre ved alle de udstillede genstande – og endda iføre sig tøjet. Tilgangen gjorde historien nærværende og appellerede til både børn og voksne.

Fire år senere fik Den Gamle By ny direktør, der på samme måde flyttede fokus fra genstandenes indsamling og bevaring til deres formidling i forsøget på igen at gøre Den Gamle By relevant for publikum. Nye bykvarterer – fra 1927, 1974 og 2014 – skød op og transfor-

merede Den Gamle By til en tidsrejse gennem dansk historie, hvor selv familiens yngste medlemmer genbesøger deres egen barndom ved hjælp af butikker, lejligheder og genstande. Resultatet er den helt rette balance mellem den fremmedartede og den genkendelige fortid, som hjælper os til at forstå, hvad vi er rundet af, og hvad vi er blevet.

Det globale i det lokale

Kender du typen hedder et program, som nu i over 30 år har lagt beslag på danske tv-seere i den bedste sendetid. To livsstilsekspertter besøger en bolig og gætter så med næsten gabende forudsigelighed, hvem der bor i den – men først efter at have afluret, hvilken bil der holder parkeret i garagen, og om der er margarine og frikadeller eller økologisk smør og rucolasalat i køleskabet. Sagen er nemlig, at vi alle omgiver os med genstande. De afspejler værdier, selvopfattelse og drømme, og de afslører, hvem vi er.

Men de genstande, der definerer os, er nogle andre end hos dem, der kom før os. Det er jo netop derfor, Den Gamle By løbende må indrette nye bydele. Skal man alligevel fremhæve et enkelt fælles træk ved de mange genstande på tværs af tid, så er det, at de sjæl-

Knallerter oser af dansk ungdomsliv. Men den motoriserede cykel er en tysk opfindelse, som blev eksporteret til Danmark og først efter Anden Verdenskrig gled ind som en integreret del af dansk hverdagsliv. Kun ordet er 100 % hjemmegroet.

dent har deres oprindelse i Aarhus, Aalborg, Odense eller København. Det lyder måske underligt, at den stund Den Gamle By er sat i verden for at bevare dansk købstadskultur, men sagen er, at langt det meste i en købstad er hentet ude fra den store verden.

Selv Den Gamle Bys ældste dele er sprængfyldt med bygninger inspireret af italiensk renæssance og nederlandsk barok og fyldt op med møbler i fransk rokoko- og empirestil. Rundtom i udstillingerne finder man også schweiziske lommeure, tysk legetøj og engelsk porcelæn med kinesiske og japanske motiver – og ikke at forglemme indbegrebet af dansk hygge, det årligt tilbagevendende juletræ, som er en nyere tysk importvare. Andre steder finder man beholdere til krydderier fra Asien, tobak fra Sydamerika, kaffe fra Arabien og te fra Kina. Tilsammen illustrerer genstandene, hvor sammenvævet det globale er i det lokale.

Historiens drivkraft – det, som i tidens løb har fået rejsende til at krydse verdenshavene på små flydende trækonstruktioner og endeløse ørkenområder på ryggen af en kamel – er, som den amerikanske historiker William McNeill engang sagt, menneskets stræben efter at få deres levevilkår til at harmonere med deres drømme. At hente det nye og fremmedartede hjem rummer nemlig håbet om noget bedre – og når det lykkes at få naboen til at misunde varerne, har man også forklaringen på, hvordan modfænomener opstår, og hvorfor verden konstant forandrer sig. Sprog, mad, musik, traditioner og genstande bliver indoptaget og tilpasset lokale forhold, undertiden i en grad, så vi næsten tror, at vi selv fandt på dem. Fremmedelementerne bliver så at sige assimileret i danskheden. Faktisk helt på samme måde, som det i sin tid lykkedes at integrere den frankiske munk Ansgar, da han i 800-tallet ville have danerne til at tro på sin eksotiske, mellemøstlige religion og blev en del af vores historie. Med få undtagelser – såsom skrivekuglen og stomiposen – er det alene fortolkningen og sammensætningen, der er det danske bidrag.

Historikere og sociologer kalder fænomenet for domesticering, og genstandene i Den Gamle By giver et levende indblik i processen. De afslører også, hvilke genstande der stikker ud i en periode og tiltrækker de besøgendes opmærksomhed, fordi de tydeligere end andre definerer, hvem de er.

Brætspillet Monopoly udkom i en dansk udgave i 1936 under navnet Matador. Det har amerikansk oprindelse. Tyske brætspil og legesager blev populære i 1980'erne, og mange har siden været yndet tidsfordriv, fordi de passer perfekt til de nordligere breddegraders mange blæsende og regnfulde dage.

På tidsrejse

Lad os tage på en lille tidsrejse og betragte fænomenet ved selvsyn. Jeg har i dagens anledning taget min søster med, og genkendelsens glæde er størst i bydelen fra 1974, da det var i tiden derefter, at vi gennemlevede vores formative år. Blikket mødes straks af gadens store spejlglassruder, et minimarked i bedste amerikanske stil og en 46 meter lang gågade, som ganske vist skal minde os om at landets første permanente gågade (1963) lå i Randers, men som intet var uden nederlandske og britiske forbilleder. I nærheden holder biler fra Sverige, Tyskland, Storbritannien og Japan – og en Puch Maxi bragt hertil fra Østrig til glæde for familiens teenager, som er et amerikansk begreb. Fremmedelementer, som alligevel virker hjemlige og er en fuldkommen integreret del af, hvem vi var.

Vi smutter indenfor hos Pouls Radio, hvor indmaden over den brune nålefilt er hentet i en forretning i Holstebro, men hvor stort set samtlige udstillede genstande – billedrørsapparater, pladespillere og spolebåndoptagere – er hentet i den store verden. Sony fra Japan, Grundig fra Tyskland, Philips fra Nederlandene og Tandberg fra Norge. Selv det danske Beovisionfarvefjernsyn havde næppe set dagens lys uden amerikansk inspiration. I butikken ligger kassettebånd med den tyske schlagersanger Freddy Breck, og blandt vinyl-

Køkkendesign er ikke mere permanent end tøjmode. Menneskets iboende behov for fornyelse og personliggørelse får det til at drage langt væk efter nye teknologiske løsninger og eksotiske træsorter. Men inden man får set sig om, ligner det atter en museums-genstand. Når naboerne har et magen til, er det tid at skifte igen.

pladerne i butikkens skriggule trækasser finder man Cat Stevens, The Osmonds og Slade – og ikke at forglemme svenske Abba, der det år vandt det internationale Melodi Grand Prix i Storbritannien med en sang om at møde sit Waterloo, som er navnet på en by i Belgien, hvor en kendt fransk kejser blev besejret af en britisk-tysk-nederlandsk hær.

Hver eneste lyd og hver eneste genstand fungerer som et præcist stikord, der fremkalder et minde. Vi kommer i tanker om begrebet båndsalat, den ikke helt sjældne følgevirkning ved at spole frem og tilbage på vores japanske kassettebåndoptager i jagten på yndlingsnummeret. En detalje, bevares, men den vækker minder, giver nostalgien frit løb og anledning til et fælles grin – og fremmer glæden over, at musikken nu findes i spolefri udgave på Spotify, som er en svensk streamingtjeneste.

Vi fortsætter ind i ejendommen Tårnborg, hvis stil er karakteristisk for tidens danske byarkitektur, men opført i en slags nybarok og kunne lige så godt stå i en mindre tysk provinsby. En af bygningens lejligheder rummer en kernefamilie – en direkte oversættelse af det engelske udtryk ”nuclear family” – og hvis størrelse på to forældre og to børn er en amerikansk standard. Lejligheden holdes frostfri med centralvarme – et påhit fra den samme del af verden –

og går via rør til en radiator, som er en russisk opfindelse. Elektrificeringen har også sat sit præg på hjemmet, hvor lamper, kaffemaskine og støvsuger alle er fænomener udefra, ligesom møblerne i teaktræ var på højeste mode og træsorten hentet hjem i enorme skibsladninger fra Burma, Indonesien, Thailand, Indien og Laos. Overalt er der knald på farverne. Sofaen – et arabisk ord – og ryatæppet – en svensk opfindelse – er holdt i orange, gule og brune nuancer og med mønstre inspireret af hippieæstetik og modernistisk kunst med amerikansk aftryk. Farverne går igen i lejlighedens plasticgenstande og i de stoffer af polyester og akryl – fremstillet af kemiske virksomheder i Storbritannien – som er krøbet helt ind i klædeskabet i form af de spinlonkjoler, som i sin tid tålte opholdet i effektive tyske vaskemaskiner uden at miste farven og faconen. Der er Rexonasæbe i badeværelset – et australsk produkt – og amerikanske tegneserier på børneværelset. Faktisk er det eneste virkelig hjemmegroede den keramik – et græsk låneord – som børnene slæbte hjem fra skolens formningslokaler.

Sådan er det hele vejen igennem i Den Gamle By.

Vi omgiver os med fremmedelementer uden at tænke over det. Juletræet blev introduceret på Sydsjælland i 1808, efter at komtesen på Holsteinborg havde set et hos familiens slægtninge i Tyskland. Traditionen bredte sig langsomt i borgerskabet og blev først almindelig i danske hjem omkring Første Verdenskrig.

Fortiden er aldrig helt forbi

Det bliver ikke sidste gang, Den Gamle By genopfinder sig selv. Det sker faktisk allerede. Museets nye direktør har for eksempel øje for, at Den Gamle By er et oplagt sted at diskutere aktuelle problemstillinger, fordi der ligger løsninger, forklaringer og paralleller gemt i historien. Vores forfædre har trods alt prøvet det meste – krige og katastrofer, pandemier og pesticidudslip – så hvorfor ikke gå på jagt i historien og høste de bedste af menneskehedens erfaringer og bruge dem aktivt til at føre os sikkert ind i fremtiden? Som den amerikanske forfatter William Faulkner engang har sagt, og som Emil Bønnelycke måtte erkende: ”Fortiden er aldrig forbi, den er end ikke fortid”.

Og, nå ja, så rummer den også bare et sandt kildevæld af gode historier, som vi kan muntre os over og spejle os i og måske ligefrem genkende dele af fra vores eget liv til gavn og glæde. Genkendelsens glæde.